

Хуқуқий экспертиза: тушунча ва моҳият

Конун устуворлигини таъминлаш ҳамда давлат ва хўжалик бошқаруви, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолиятида қонунийликни таъминлашнинг асосий йўлларидан бири, биринчи навбатда улар томонидан чиқариладиган қонун хужжатлари лойиҳаларини ҳуқуқий экспертизадан ўтказишдир. Зоро, жамиятда қонун устуворлиги ва юзага келувчи ҳар қандай турдаги ижтимоий-иқтисодий ва ҳуқуқий муносабатлар тегишли норматив-ҳуқуқий хужжатлар асосида тартиба солинади.

Маълумки, норматив-ҳуқуқий хужжатлар лойиҳаларининг ҳуқуқий экспертизаси ўз навбатида норма ижодкорлиги фаолиятининг асосий институтларидан бири ҳисобланади.

“Экспертиза” ва “ҳуқуқий экспертиза” тушунчаларининг луғавий ва ҳуқуқий тавсифига алоҳида тўхталадиган бўлсак, уни қуидагича ифодалаш мумкин.

“Экспертиза” тушунчасининг мазмун-моҳиятига тўхталадиган бўлсак, мазкур тушунча тўғрисида ўзбек тилининг изоҳли луғатида белгиланишича “экспертиза” – (фр. expertise, лот. expertus – тажрибали; синалган) қийин ёки чигал масалани ечиш ва ҳал қилиш учун мутахассислар иштирокида уюштирилган текширишdir.

Айтиш мумкинки, экспертиза — маҳсус билимларни қўллаб, маълумотли шахслар, яъни, эксперtlар томонидан амалга ошириладиган ўрганиш бўлиб, белгиланган тартибда мазкур ўрганиш натижаси юзасидан тўғри ва асослантирилган қарорлар қабул қилиш ва хulosса беришдан иборат бўлган фаолиятdir.

Шунингдек, ҳуқуқий экспертиза юридик ва жисмоний шахсларнинг қабул қилинган ҳуқуқий хужжат ёки унинг лойиҳаси бўйича унинг Конституция ва қонун хужжатларига, шунингдек, белгилаб қўйилган юридик техника қоидаларига мувофиқлиги нуқтаи назаридан хulosса бериш борасидаги фаолият сифатида кўришимиз мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 24 декабрдаги “Норматив-ҳуқуқий хужжатлар тўғрисида”ги янги таҳирдаги Қонунига мувофиқ, ҳуқуқий экспертиза давомида норматив-ҳуқуқий хужжат лойиҳасининг Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига, унга нисбатан юқори юридик кучга эга бўлган бошқа норматив-ҳуқуқий хужжатларга, қонунчилик техникаси қоидаларига мувофиқлиги, шунингдек ҳавола қилувчи нормалар қўлланилишининг асослилиги ҳамда мақсадга мувофиқлиги текширилади.

Бундан ташқари, ҳуқуқий экспертизаси маҳсус билим ва малакага эга эксперт ёки эксперtlар гуруҳининг ҳужжат лойиҳалари юзасидан натижаси хulosса тарзида расмийлаштириладиган, уларда йўл қўйилган турли камчиликларни аниқлаш, бартараф этиш, қонун лойиҳаларининг қонунчилик тизими, ҳалқаро ҳуқуқ нормалари, қонунчилик техникаси, мамлакатимизда олиб борилаётган ислоҳотларга қанчалик мувофиқлигини баҳолаш асосида асослантирилган тавсиялар ишлаб чиқишга қаратилади.

Ҳуқуқий экспертизани бир томондан қонунчилик натижавийлигини баҳолаш воситаларидан бири сифатида, бошқа томондан эса тадқиқотнинг алoҳида предмети ва белгиланган услублар тўплами, уни ўтказиш ваколатига эга маҳсус субъектлар, эксперт хulosаси шаклидаги натижа, ҳуқуқий тартиба солиш

механизмida белгиланган жой каби маҳсус хусусиятларига эга бўлган ҳуқуқий институт сифатида ҳисоблаш имкониятларини беради.

Шунингдек, давлат бошқаруви тизими ва жамият ҳаётида турли хил ҳуқуқбузарликлар юзага келишини олдини олиш, шунингдек хўжалик юритувчи субъектлар учун ортиқча чекловларни жорий этадиган қоидалар мавжудлигини аниқлаш мақсадида, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ҳуқуқий экспертизасини мажбурийлик, қонунийлик, мустақиллик, илмийлик, ошкоралик, тизимлилик принципларига асосан амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

Бу қуйидаги принципларда ўз ифодасини топади:

- мажбурийлик принципига кўра Ўзбекистон Республикасининг “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги янги таҳрирдаги Қонунига мувофиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳаси ҳуқуқий экспертизадан ўтказилиши шарт эканлиги билан белгиланади;
- қонунийлик принципи бўйича норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасининг мазмуни юқорироқ юридик кучга эга бўлган қонун ҳужжатларга мувофиқ бўлишида ифодаланади;
- мустақиллик принципи қонунчиликда белгиланган тартибда эксперталарнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасига баҳо беришда мустақиллиги ва экспертиза ўтказишни топширган органнинг нуқтаи назаридан ҳоли мазкур фаолиятни амалга оширишларида ифодаланади;
- илмийлик принципи олим ва мутахассислар жалб этилган ҳолда ҳуқуқий экспертизани ўтказилиши норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳаларини юриспруденция соҳалари кесимида улар томонидан назарий таҳлилини амалга оширилишида ифодаланади;
- ошкоралик принципини норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари жамоатчилик ёки мутахассислар муҳокамасига қўйилишида кўрсатиш мумкин. Жамоатчилик ва мутахассислар муҳокама давомида билдирилган таклифлар ва эътиrozлар асосий ижрои ёки ишчи грух (комиссия) томонидан кўриб чиқилиши лозим.
- тизимлилик принципи нуқтаи назаридан Ўзбекистон Республикаси адлия вазирининг 2012 йил 9 апрелдаги 83-мҳ-сон буйруғи (рўйхат рақами 2352, 09.04.2012 йил) билан тасдиқланган Услубий кўрсатмаларга мувофиқ дастлаб қонун ҳужжати лойиҳалари ишлаб чиқувчисининг ёки ушбу турдаги ҳужжатларни қабул қилиш ваколатига эга органнинг юридик хизмати томонидан норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳаси ҳуқуқий экспертизадан ўтказилади ва манфаатдор органларга уни узил-кесил келишиш (имзолаш) учун юборилади ҳамда барча манфаатдор органлар билан келишилгандан сўнг, ишлаб чиқувчи томонидан лойиҳани Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига киритишдан олдин тегишли ҳужжатларни илова қилган ҳолда Адлия вазирлигига ҳуқуқий экспертизадан ўтказиш учун юборилади; лойиҳа Адлия вазирлиги томонидан ҳуқуқий экспертизадан ўтказилганидан сўнг белгиланган тартибда ишлаб чиқувчи томонидан Вазирлар Маҳкамасининг Регламентида белгиланган тартибда, Вазирлар Маҳкамасига киритилади.

навбатида субъектлар бўйича лойиҳани ишлаб чиқувчининг юридик хизмати ва адлия органлари томонидан амалга ошириладиган ҳуқуқий экспертизага бўлинади.

Шундан норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини ҳуқуқий экспертизадан ўтказиш адлия органларининг норма ижодкорлиги фаолиятидаги асосий йўналишларидан бири ҳисобланиб, норма ижодкорлиги соҳасида давлат ҳуқуқий сиёсатини таъминлаш ва норматив-ҳуқуқий лойиҳаларини ҳуқуқий экспертизадан ўтказишида адлия органлари ўзимиз ва бошқа мамлакатларда ҳам асосий ўринда туради.

Хулоса ўрнида қайд этиш лозимки, ҳуқуқий экспертиза қонун ҳужжатларини қабул қилишдан олдинги ва лойиҳаларнинг охирги таҳлилий инстанцияси эканлигини инобатга олган ҳолда, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини соҳаларо таҳлилини амалга оширилиши, ўз навбатида қонун ҳужжатлари лойиҳаларини соҳалар нуқтаи назаридан асосли эканлигини ва сифатсиз ишлаб чиқилган қонун ҳужжатлари лойиҳаларини аниқлашга хизмат қиласди.

А.Эргашев

Ўзбекистон туман Юридик хизмат қўрсатиши маркази бошлиғи
2021-11-17 12:10:02